

**Mjr Aleksander Korsak, dowódca 30 dywizjonu artylerii ciężkiej. Zapiski
z okresu 14 września–7 października 1939 r.**

[...]³³

Okolo godz. 3.00 dnia 14 IX czoło dywizjonu, tj. 1 bateria dojeżdża do Pragi i rozpoczyna się kręty marsz według wskazówek specjalnych przewodników. Dywizjon jedzie ul. Targową i koło Dworca Wileńskiego skręca w kierunku mostu Kierbedzia. Przed placem kościoła św. Floriana dowódca dywizjonu otrzymuje pisemny rozkaz nakazujący udanie się do ogrodu zoologicznego i zajęcie tam stanowisk ogniowych oraz zgłoszenie się po dalsze rozkazy.

O godzinie 4.30 dn. 14 IX dywizjon (1 bateria) osiągnął ogród zoologiczny i rozmieścił się 1 baterią we wschodniej części ogrodu, 2 bateria stanowisko ogniowe w północno-wschodniej części konie w zachodniej, drużyna dowódcy i kolumna amunicji w ogrodzie praskim (przy ogrodzie 100 pociech). Zgodnie z otrzymanymi rozkazami 30 dac miał zająć stanowiska ogniowe w kierunku na Jabłonna – Nieporęt. Pobranie amunicji na ul. Krakowskie Przedmieście 69, żywność na ul. Jagiellońskiej (Praga) 52. Od razu przy-

---

33 Opuszczono s. 1–87 dziennika, zawierające opis mobilizacji dywizjonu w marcu 1939 r., jego pobytu w rejonie Szczercowa wiosną i latem 1939 r. oraz działań wojennych w składzie 30 DP (Armia „Łódź”), a następnie samodzielnego marszu do rejonu Legionowa i udziału w walkach nad Bugo-Narwią.

stąpiono do rozpoznania stanowisk ogniowych w ogrodzie zoologicznym oraz punktów obserwacyjnych na kościele św. Floriana, cerkwi oraz w domach na ulicy Zygmuntowskiej. W ogrodzie zoologicznym stał już I/9 dac mjr. [Leona] Fryca.

W godzinach popołudniowych dn. 14 IX przybywa do 30 dac ppłk Makowski Anastazy, dowódca grupy artylerii ogólnego działania grupy operacyjnej Pragi (88 dac mjr [Jerzego Trzaski-]Durskiego, I/4 pac mjr. [Tadeusza] Kozłowskiego, 30 dac mjr. Korsaka) i zapowiada przeprowadzenie rozpoznania o godz. 8.00 dn. 15 IX. ogród praski zapełnia się oddziałami wojskowymi, ale starania dowódcy dywizjonu o umieszczeniu koni poza ogrodem zoologicznym nie doprowadziły do skutku.

O godz. 8.00 dn. 15 IX przybywa ppłk Makowski z dowódcami dywizjonów i baterii samochodem ciężarowym i po zabraniu dowódcy dywizjonu i baterii 30 dac przeprowadza rozpoznanie rejonu ul. Grochowskiej (Kamionek), Podskarbińskiej, Utrata, Targówek, Radzywińska (nasyp kolejowy), Cmentarz Bródnowski. Powrót z rozpoznania około godz. 12.00 dn. 15 IX. Podczas rozpoznania nieprzyjaciół rozpoczął ostrzeliwać jedną baterią rejon Targówek (1 osoba cywilna zabita). Po powrocie z rozpoznania dowódca dywizjonu wydaje rozkazy dowódcom baterii rozpoznania stanowisk ogniowych w rejonie port rzeczny – most Kierbedzia – ul. Jagiellońska oraz wysyła dowódcę kolumny am. i oficera gospodarczego do Warszawy celem rozpoznania rejonu postoju dla drużyny dowódcy i kolumny amunicyjnej. W wyniku rozpoznania dowódca dywizjonu zdecydował następujące rozmieszczenie: dowódca dywizjonu, dowódca 1 baterii, lekarz, centrala telefoniczna, adiutant i oficer łącznikowy w budynku V Oddziału Straży Pożarnej przy ul. Marcinkowskiego róg Grochowskiej, punkt obserwacyjny dowódcy dywizjonu i 1 baterii na wieży strażackiej. Stanowisko ogniowe: 1 baterii w rejonie magazynów przy portach wiślanych; 2 baterii w kwartale między ul. Panieńską, Brukową i Szeroką w ogrodzie, punkt obserwacyjny na wieży kościoła św. Floriana. Obserwatorzy wysunięci: 1 baterii podchorąży Hebda na ul. Grochowskiej róg ul. Żymirskiego, ppor. [rez. Władysław] Łanowiecki na ul. Radzywińskiej przy wale kolejowym; 2 baterii ppor. [rez. Jan] Kołodziej na ul. Radzywińskiej przy wale kolejowym. Drużyna dowódcy, lekarz weterynarii i kolumna am. na ul. Koziej. Przesunięcia pododdziałów odbyło się w godzinach popołudniowych i wieczornych dnia 15 IX.

Po południu dnia 15 IX rozpoczął się coraz to silniejszy ostrzał artyleryjski ogrodu Skaryszewskiego i okolic mostu Kierbedzia. Wieczorem otrzymano rozkaz grupy ppłk. Makowskiego określający zadanie 30 dac: „Zamknąć ogniem główne kierunki na dalszym przedpolu, a to: 1. Jabłonna – Pelcowizna, 2. Białoleki – Nowe Bródno, 3. Marki – Targówek, 4. Zielonka – Elsnerów, 5 Wawer – Kamionka, po ogólną linię: Piekiełko – Białoleki – Drewnica – Ząbki – Kawęczyn – Wawer włącznie. Przygotować zapasowe stanowiska i schrony dla obsługi. Wykonanie ogni i rozchód amunicji reguluje wyłącznie dowódca grupy ppłk Makowski”.

Późno wieczorem dn. 15 IX ppor. Okoń, wysłany rankiem tego dnia do Warszawy po uzupełnienie, przyprowadza 112 ludzi oraz 18 zaprzężonych wozów. Szeregowi są przeważnie z 4 pac, już zdemoralizowani pobytem w Warszawie. Dowódca dywizjonu przydziela: 1 baterii 17 szeregowych, 2 baterii 58 szeregowych, drużynie dowódcy 32 szeregowych, kolumnie am. – 5 szeregowych. Wozy zaprzężone – do kolumny am. i drużyny dowódcy. Od razu przejawia się brak siana i słomy, których niewielkie ilości wynajdują podoficerowie zaprzęgowi pododdziałów. Owies w większych ilościach znajduje się w magazynach.

W nocy 15/16 IX rozpoczął się silny ogień artylerii na Pragę. W dniu 16 IX w godzinach porannych wstrzelono dozory baterii 1 i 2 baterii. 1 zużywa 5 granatów, bateria 2 – 3. Stan amunicji o godz. 18.00 dnia 16 IX wynosi: 1 bateria – 318 granatów, 2 bateria – 247 granatów. W ciągu dnia nieprzyjaciel prowadzi silny ogień artyleryjski na park Skaryszewski, całą Pragę, a szczególnie most Kierbedzia. Dowódca dywizjonu zwalnia por. rez. lekarza Sielickiego Stanisława na podstawie pisma władz sanitarnych, który odchodzi do jednego ze szpitali warszawskich.

W dniu 17 IX nieprzyjaciel ostrzeliwuje systematycznie Warszawę, kościoły i Zamek Prezydenta, który zapala. Bateria 1 i 2 wstrzeliwują dozory dla ostrzeliwania celów widocznych, zużywając po 5 granatów. Stan amunicji dnia 17 IX o godz. 18.00: 1 bateria – 313 granatów, 2 bateria – 242 granaty.

W dniu 18 IX bateria 1 obezwładnia baterię npla, strzelając z plutonem topogr.-ogn. Grupy (26 poc.), w kilkanaście minut później bateria 1 została ostrzelana i zapalono magazyn z ryżem w odległości 100 m od baterii. W nocy 18/19 IX od godziny 20.00 do 4.00 ogień artylerii na Warszawę i Pragę. Stan amunicji 18 IX godz. 18.00: 1 bateria – 287, 2 bateria – 242.

W dniu 19 IX cały dzień nieprzyjaciel ostrzeliwuje Warszawę. Dywizjon w dzień i w nocy 19/20 IX wykonał kilka ogni na rozkaz ppłk. Makowskiego, zużywając po 6–9 granatów 105 [mm] lub 4–6 granatów 155 mm na jeden cel. Stan amunicji: 1 bateria – 267, 2 bateria – 216.

W dniu 20 IX po południu nalot około 40 bombowców na śródmieście Warszawy. Bateria 1 strzela skutecznie z plutonem topograficzno-ogniowym. W nocy 20/21 IX nieprzyjaciel próbował 2 razy nacierać w kierunku Grochowa: pierwsze o godzinie 23.00, drugie o godzinie 0.20. Baterie dywizjonu strzelały w tym czasie na rozkaz Grupy. Stan amunicji 20 IX godzina 18.00: 1 bateria 248 granatów, 2 bateria – 198 granatów. W nocy 20/21 [IX] dowódca kolumny amunicji przywiózł 2 baterii 86 granatów.

O godzinie 0.30 dnia 21 IX nieprzyjaciel rozpoczyna silny ogień art. na ulicę Targową, następnie nęka do rana. Po południu ostrzeliwał Warszawę i Pragę. W Warszawie zostali ranni kpr. zaw. Radziejewski Franciszek (ciężko), plut. zaw. Lipko Wiktor³⁴, kontuzjowany chor. Szydłowski Józef³⁵. Na stanowisku ogniowym 2 baterii został ranny kan. Saluch Józef. Na stan ogniowym 1 baterii kontuzjowany kan. Miechowiecki. W ciągu dnia samoloty nieprzyjaciela rozrzuciły ulotki na Warszawę, wzywające do poddania się. Dywizjon wykonywał ogień na różne cele na rozkaz grupy. Stan amunicji 21 IX godzina 18.00: 1 bateria – 216 granatów, 2 bateria 252 granaty.

W nocy 21/22 IX nieprzyjaciel silnie ostrzeliwuje stanowiska ogniowe baterii i punkty obserwacyjne. W gmach V Oddziału Straży Pożarnej trafiają 3 granaty, raniąc kan. Grzesiaka i 2 konie z 1 baterii. Po przerwie od 4.00 do 8.00 nieprzyjaciel ponownie ostrzeliwuje te same rejony co w nocy. Około godz. 10.00 dnia 22 IX na skutek trafienia granatem do prawej wieży kościoła św. Floriana punkt obserwacyjny 2 baterii został przeniesiony do lewej. Na stanowisku przodków 2 baterii, wzdłuż ul. Jasińskiego między ul. Namiestnikowską a Panieńską, zostali ranni 2 kanonierzy z 2 baterii oraz zabite 5 koni. Około godz. 14.30 lotnictwo niemieckie bombardowało rejon stanowisk przodków i taborów 1 baterii, znajdujących się w zakładach karoseryjnych i magazynach Monopolu

³⁴ Podoficer zwiadowczy 30 dac.

³⁵ Zastępca dowódcy kolumny amunicyjnej 30 dac. Zamordowany w 1943 r. w Auschwitz.

Tytoniowego przy ul. Jagiellońskiej. Zostali ranni: kan. Gontarczuk, kan. Tarasiuk z baterii 1 oraz zabite 7 koni i rozbity wóz. 2 bateria skutecznie ostrzeliwuje baterię nieprzyjaciela w Markach przy pomocy obserwatora z pułku artylerii lekkiej i wieczorem powtarza ten ogień. 1 bateria wykonuje ogień na cel Grochów II. Stan amunicji 22 IX godzina 18.00: 1 bateria – 182, 2 bateria – 228 granatów. Przed świtem dnia 23 IX dowódca kolumny amunicji dowiózł 1 baterii 136 granatów.

O godzinie 8.00 rozpoczyna się systematyczny ostrzał Warszawy, po południu również i Pragi. 2 bateria ostrzeliwuje bat. niem. w rejonie Zielonki. Około godz. 14.00 dnia 23 IX ostrzeliwanie kościoła św. Floriana powoduje zawalenie się dachu na wysokości nawy. Dowódca dywizjonu zarządza zmianę punktu obserwacyjnego 2 baterii i wyszukanie innego na okolicznych domach. Bateria 2 wykonuje po południu ogień na kierunku Grochów. Również 1 bateria wykonuje ogień na rozkaz Grupy. Stan amunicji 23 IX godzina 18.00: 1 bateria – 300, 2 bateria – 200 granatów.

Około godziny 18.00 dnia 23 IX systematyczny ogień artylerii nieprzyjaciela przesuwa się na rejon V Oddziału Straży Pożarnej i Monopoli Tytoniowego. W budynek V Oddziału trafia 6–8 pocisków, zabijając bombardiera Szydłowskiego Józefa i raniąc kan. Lengera i Sokoła z 1 baterii oraz zabijając i raniąc kilka koni. W ogóle w tym dniu w 1 baterii zabito 11 koni, 22 raniono i 5 zaginęło. Wobec tego, że budynek V Oddziału nie miał piwnic, dowódca dywizjonu zarządza przeniesienia centrali dywizjonu do piwnicy budynku przy ul. Jagiellońskiej nr 1 pod restauracją oraz przejście całej obsady punktów obserwacyjnych do tego budynku. Przeniesienie ukończono około godz. 2.00 w dniu 23 IX. W tym dniu zaginął kpr. Skorliński, podoficer amunicyjny baterii 1.

Około godziny 1.30 dnia 24 IX z powodu pożaru budynku zaszła konieczność szybkiego przeniesienia centrali. Kwestia znalezienia odpowiedniej piwnicy została załatwiona przez dowódcę dywizjonu przy wybitnej pomocy p. Grudzińskiej Ireny i p. Szybowskiej. Znaleziono odpowiednią piwnicę pod nr 11 ul. Jagiellońskiej, dokąd natychmiast przeniesiono centralę. Obsada ulokowała się na parterze wraz z dowódcą dywizjonu. Przeniesienie ukończono o godz. 4.00 dnia 24 IX.

Cały dzień 24 IX trwa ostrzał Warszawy i Pragi. Pożary nie są gaszone z powodu ostrzału. Od godziny 18.00 wodociąg nieczynny. Łączność telefoniczna jest stale (jak zresztą dotychczas) przerywana. Na stanowisku przodków 2 baterii zabito 2 konie, na stanowisku ogniowym 1 kanonier ranny odłamkiem bomby lotniczej. W 1 baterii zabito bombami 9 koni. Stan amunicji w dniu 24 IX godzina 18.00: 1 bateria – 268 granatów, 2 bateria – 190 granatów.

Wieczorem otrzymano rozkaz przedstawić wykaz proponowanych do awansu na podporuczników i do odznaczeń Krzyżem Walecznych. Od dywizjonu przedstawiono:

- a. podchorąży Leszko Stanisław³⁶, chorąży Szydłowski Józef;
- b. z drużyny dowódcy: ppor. rez. Okoń Władysław³⁷, Zagańczyk Antoni³⁸, lekarz Wyrzykowski Kazimierz³⁹, pchor. sł. st. Leszko Stanisław, st. ogn. zaw. Mazurek Jan – skarbnik dywizjonu, plut. zw. Lipko Wiktor, podoficer zwiad. i zaprzęgowy, kpr. Grochowski

³⁶ Oficer łączności 30 dac.

³⁷ Adiutant 30 dac.

³⁸ Oficer gospodarczy 30 dac.

³⁹ Lekarz 30 dac.

Mariusz, podoficer zwiad., kpr. rez. Izdebski Antoni – zwiad., Jagiełło Władysław – tel., Moszczyński Zacheusz – tel., Saternus Roman – tel., Szpleter Reinhold – żywn., bomb. rez. Kownacki Waclaw – tel., Krzeski Stanisław – tel., Papieski Feliks zwiad., Niebrzegowski Tadeusz – zw., kan. rez. Grzywaczewski Władysław – tel., Siemieniaka Adam – zw., Moneta Kazimierz – zw., Maćkowiak Antoni – san.-wet.;

c. 1 bateria: kpt. Jakubowski Tadeusz⁴⁰, ppor. rez. Wójcik Jan – of. ogniowy, Łanowiecki Władysław – dowódca plut., Karpowicz Henryk – of. zwiadowczy, ogn. zaw. Werner Stanisław – szef, plut. zaw. majster wojsk. Starnawski Feliks puszkarz, kpr. ndt. Szymański Józef – zaprzęgowy, kpr. rez. Cybulski Michał – strzel., Kolcel Waclaw – zw., Wertlewski Waclaw – zw., Talma Stanisław – tel., Niewęglowski Stanisław – dz. I, Hołubiec Henryk – dz. II, Malczuk Antoni – dz. III, Grzegorzczak Czesław – jaszcz III, Skorliński Marcin – am., bomb. rez. Gontarczyk Władysław – tel., Krawczyk Stanisław – cel. I, Matyjaszczuk Stanisław – jezdny I, kan. rez. Miechowicki – ordynans dowódcy, Artemiuk Bolesław – luzak dowódcy, Korlek Stefan – obsługa I, Górecki Jan – cel. II, Puka Jan – zamkowy III, Mazurski Boruch – celowniczy III, Szymczuk Kazimierz – obsługa III, Bokutyn Jan – obsługa;

d. 2 bateria: por. Gron Bolesław of. zaw.⁴¹, Małyszczak Szczepan – szef, kpr. z. Radziejewski Franciszek – zaprzęgowy, kpr. rez. Pawluk Kazimierz – działonowy, Własiuk Włodzimierz – zw., bomb. pchor. Borowiec Mieczysław – obserw., bomb. rez. Filipowicz Bolesław – tel., Kackiewicz Piotr – luzak dowódcy, kan. rez. Bużny Zycha – obsł., Kłosiński Stefan – obsł., Młyńczyk Antoni – tel.;

e. kol. amunicyjna: ppor. rez. Kruk Franciszek⁴², chor. zaw. Szydłowski Józef – zastępca, kpr. rez. Ołtuszyk Jan, dowódca plut., Łobiński Piotr – dowódca plutonu. W wykazie nie uwzględniono zgodnie z rozkazem zabitych, zaginionych i rannych (nieobecnych w oddziale) oraz nie podano opisu czynów.

Dla utrwalenia wyjątkowego charakteru czynu przytacza się opis czynu ogn. zaw. Małyszczaka Szczepana⁴³, kpr. rez. Pawluka Kazimierza, kan. rez. Bużny Zycha i Kłosińskiego Stefana: w dniu 2 IX 1939 r. pod obstrzałem artylerii nieprzyjaciela podczas nieobecności oficera ogniowego zebrał z działonowym kpr. Pawlukiem Kazimierzem na stanowisku przodków rzemieślników, kucharzy, jezdnych, zastąpił nimi obsługę dział, która rozbiegła się i wykonał nakazane przez dowódcę baterii ognie.

W dniu 25 IX od godziny 8.00 silny nalot i bombardowanie, które trwa do godz. 20.00. Cała Warszawa i Praga przykryta dymem pożarów. Mimo stale przerywanej łączności dywizjon wykonał kilka ogni na rozkaz Grupy. Na stanowisku ogniowym 1 baterii bomby zapaliły magazyn, w którym stały działa. Obsługa zajęta wynoszeniem amunicji nie zdążyła wyciągnąć jednego dział, które spaliło się. Na stanowisko ogniowe 2 baterii padły 4 bomby, z których wybuchła tylko jedna, raniąc kpr. rez. Pawluka. Zabito w dywizjonie ogółem 73 koni. Wieczorem ppłk [Anastazy] Makowski zażądał odwrotnego podania nazwiska jednego oficera i 1 szeregowego, gdyż na dywizjon przydzielono 2 KW. Dowódca dywizjonu podał kpt. [Tadeusza] Jakubowskiego i kan. Puka z 1 baterii. Ppor. Zagańczyk telefonował, że kan.

40 Dowódca 1/30 dac.

41 Dowódca 2/30 dac.

42 Dowódca kolumny amunicyjnej 30 dac.

43 Szef 2/30 dac.

Sawczukowi z sekcji żywnościowej odłamek urwał nogę. Wieczorem zameldował się ppor. sł. st. Koreywo Leon z 3 pac⁴⁴. Otrzymał przydział na ofic. zwiad. dywizjonu i został wysłany na punkt obserwacyjny dywizjonu na gmachu starostwa przy ul. Radzymińskiej. Stan amunicji 25 IX godzina 18.00: 1 bateria – 248, 2 bateria – 170 granatów.

W nocy 25/26 IX ogień nękający nieprzyjaciela. Dywizjon wykonał ogień na rozkaz Grupy. Przed południem dnia 26 IX rzadki ogień nękający nieprzyjaciela i loty rozpoznawcze. Dywizjon wykonuje ogień na rozkaz Grupy. Podpułkownik [Anastazy] Makowski telefonuje po południu osobiście do dowódcy dywizjonu, że nie wolno wykonywać ognia bez jego rozkazu ze względu na pertraktacje o poddaniu Warszawy i wzywa go na odprawę. Dookoła już nie słychać ani ognia artylerii, ani piechoty. Na odprawie ppłk Makowski poleca przygotować oddziały do kapitulacji. Dowódca dywizjonu podnosi kwestię tego przydziału KW dla dywizjonu walczącego od 1 IX i uzyskuje dodatkowo KW dla kpr. Izdebskiego Antoniego – zwiadowcy i bomb. Krzeskiego Stanisława – telefonisty, obydwóch z drużyny dowódcy.

Po powrocie dowódca dywizjonu zarządza: zachowanie pełnej bojowej gotowości, zniszczyć akta tajne (przygotować), wypłacić należność do dnia 30 IX 1939 r., przygotować zamknięcie ksiąg z dnia 30 IX. Wreszcie organizuje się gaszenie pożarów. Ludność z konewkami pobiera wodę z Wisły. Stan amunicji 26 IX godzina 18.00: 1 bateria – 214, 2 bateria 152. Wieczorem dowódca kolumny amunicji dowozi do 1 baterii 85 granatów z ładunkami.

Noc 26/27 IX przeszła bez strzału. Rano 27 IX ppłk Makowski zawiadamia dowódcę dywizjonu, że od godziny 12.00 dnia 27 IX rozpoczyna się rozejm przed kapitulacją, która jest już podpisana. Dowódca dywizjonu zawiadamia o rozejmie i kapitulacji dowódców pododdziałów i zarządza ściągnięcie drużyny dowódcy i kolumny amunicji na Pragę. Około godziny 10.00 dnia 27 IX nad Pragę ukazał się płatowiec niemiecki, który został ostrzelany z km jednej placówki. Jako odwet bateria niemiecka dała 3 serie na Pragę. Stan amunicji 27 IX godz. 12.00: 1 bateria – 299 granatów, 2 bateria – 152 granaty.

W godzinach przedpołudniowych na odprawie w dowództwie Armii, dowódca dywizjonu otrzymuje wytyczne odnośnie do kapitulacji i podziału oddziałów na grupy zachodnie i wschodnie (zamieszkali na wschód od Wisły). Oficerowie mieli prowadzić swoje oddziały do zwolnienia, poczym będą odesłani do obozów dla jeńców.

W dniu 28 IX dywizjon i jego pododdziały przygotowują się do likwidacji i skutecznie dzielą na grupy. Dowódca dywizjonu dzieli oficerów, uwzględniając ich życzenia. Dowódca dywizjonu mianuje następujących szeregowych z prawem natychmiastowego nasyca odznak:

- do stopnia plutonowego: z drużyny dowódcy – kaprali: Demidiuk Jan, Izdebski Antoni, Jagiełło Władysław, Karwacki Stanisław, Moszczyński Zacheusz, Saternus Roman, Zagórski Bernard; z 1 baterii – kaprali Grzegorzczuk Czesław, Cybulski Michał, Hołubiec Henryk, Malczuk Antoni, Niewęglowski Stanisław, Skorliński Marcin, Szymański Józef, Telma Stanisław; z 2 baterii – kaprali: Pawluk Kazimierz, Radziejewski Franciszek, Własiuk Włodzimierz; z kolumny amunicji: kaprali pchor. Szmulak Izidor, Łobiński Piotr, Ołtuszyk Jan;

44 Poprzednio oficer łączności dowództwa artylerii Dowództwa Obrony Warszawy. Patrz – IPMS, sygn. B.I.95.E, ppor. Leon Koreywo, Sprawozdanie z udziału w kampanii wrześniowej, b.m. i d. [Niemcy, 1945].

- do stopnia kaprała: z drużyny dowódcy bomb. Banasiak Stefan, Gil Zdzisław, Kownacki Waclaw, Krzeski Stanisław, Marchlik Zygmunt, Orzeszkiewicz Bazyli, Papiński Feliks, Rola Aleksander, z 1 baterii – bomb: Gawryluk Mieczysław, Woźniak Stanisław, z 2 baterii – bomb.: Borowiec Mieczysław, Filipowicz Bolesław;
- do stopnia bombardierów: z drużyny dowódcy – kanonierów: Barszewski Ignacy, Delmaczyński Henryk, Grzywaczewski Władysław, Litwińczuk Władysław, Maćkowiak Antoni, Moneta Kazimierz, Siemieniaka Adam, Stepaniak Maksym, Wązowski Jan, Gront Józef, Klimczuk Waclaw; z 1 baterii – kan.: Artemiuk Bolesław, Chomiuk Zygmunt, Kozlik Stefan, Możkowski Piotr, Łajtaż Antoni, Mazurski Bozuch, Puka Jan, Rolla Stanisław, Trofimiuk Aleksander, Żórawski Józef, Szymczuk Kazimierz, Ślagowski Jan, Bohutyn Jan, Górecki Jan, Klimek Waclaw, Kobryńczuk Awram, Miechowicki Edward, Miszkiniuk Jan, Rawicki Szloma, Szatkowski Wiktor, Woźniakowski Kazimierz, Ciach Józef, Wasilewski Andrzej, Werth Zdzisław; z 2 baterii – kan.: Bużny Zycha, Kłosiński Stefan, Stachowiec Piotr; z kolumny amunicji kanon: Łyczek Zygmunt, Goldberg Wigdor, Kapelusznik Szymcha.

Nadchodzą w dniu 28 IX po południu rozkazy: 30 dywizjon artylerii ciężkiej ma się zebrać w ogrodzie praskim do godziny 6.00 dnia 29 IX, początek oddania broni – godzina 9.00 w ogrodzie „100 pociech”. Oddający dowódcy baterii i ich oficerowie. Dowódca dywizjonu przeprowadza komisyjną kontrolę ksiąg kasowych 30 dywizjonu artylerii ciężkiej zamkniętych z dniem 30 IX 1939 r., w wyniku której sporządzono protokół następującej treści. „Protokół zniszczenia dowodów i ksiąg kasowych oraz materiałowych. Ze względu na szczególne warunki, w jakich znalazła się Armia Polska zniszczono w dniu 30 IX 1939 r. wszelkie dowody i księgi kasowe oraz materiałowe, po zamknięciu księgi kasowej saldo na dzień 1 X 1939 r. wynosi 189 zł 97 gr (sto osiemdziesiąt dziewięć złotych 97 gr), które pozostały w kasie. Warszawa Praga dnia 30 X 1939 r. /-/ Korsak mjr /-/ Zagańczyk ppor. /-/ Mazurek st. ogn. skarbnik /-/ [Tadeusz] Jakubowski kpt. /-/ Gron por. Protokół został datowany o jeden dzień później, aby zgadzał się z zamknięciem ksiąg.

Popołudniem dnia 29 IX otrzymano rozkaz regulujący odmarsz: grupa zachodnia (płk Bodenhauzen⁴⁵) 30 dac – godzina 22.00 dn. 29 IX, grupa wschodnia – 30 dac – godzina 4.00 dnia 30 IX z miejsca po [...] ⁴⁶. Skład grupy zachodniej: drużyna dowódcy: mjr [Aleksander] Korsak, ppor. [rez. Władysław] Okoń, pchor. Leszko, 49 podoficerów i kanonierów, 39 koni, 18 wozów; 1 bateria: kpt. [Tadeusz] Jakubowski, ppor. [rez. Jan] Wójcik, 37 podoficerów i kanonierów, 45 koni, 11 wozów; 2 bateria: por. [Bolesław] Gron, ppor. [rez. Jan] Kołodziej⁴⁷, 34 podoficerów i kanonierów, 52 konie, 21 wozów, 1 kuchnia polowa; kolumna amunicyjna: 11 podoficerów i kanonierów, 17 koni, 10 wozów. Razem 6 oficerów, 1 podchorąży, 131 podoficerów i kanonierów, 133 konie, 60 wozów, 1 kuchnia polowa. Grupa wschodnia: drużyna dowódcy: ppor. [Leon] Korejwo, [ppor. rez. Antoni] Zagańczyk, lekarz [ppor. rez. Kazimierz] Wyrzykowski, por. lek. wet. [rez. Henryk] Gębala, 63 podoficerów i kanonierów, 24 konie, 9 wozów, 1 kuchnia polowa; 1 bateria ppor. [rez. Henryk] Karpowicz, [ppor. rez.] Łanowiecki, 84 podoficerów i kanonierów, 36 koni, 9 wozów, 1 kuchnia polowa; 2 ba-

⁴⁵ Możliwe, że chodzi o ppłk Erpo v. Bodenhausena, dowódcę II/8 pskzmot (3 DLekka).

⁴⁶ Fragment nieczytelny.

⁴⁷ Oficer ogniowy 2/30 dac.

Artyleria prawobrzeżnej Warszawy

teria: ppor. [rez. Zygmunt] Kołodziejek⁴⁸, [ppor. rez. Antoni] Pietraniec⁴⁹, 62 podoficerów i kanonierów, 8 koni, 1 wóz; kolumna amunicji: ppor. [rez. Franciszek] Kruk, chor. [Józef] Szydłowski, 39 podoficerów i kanonierów, 28 koni, 12 wozów, 1 kuchnia polowa. Razem 9 oficerów, 1 chorąży, 248 podoficerów i kanonierów, 96 koni, 31 wozów, 3 kuchnie polowe.

O godz. 21.00 dnia 29 IX dowódca dywizjonu żegna się w parku praskim z dywizjonem, dziękując za krew i trudy poniesione w ciągu 27 dni nieustannych walk i wyrażając nadzieję prędkiego spotkania się w wolnej i niepodległej Polsce. Zakończył przemówienie wzniesieniem okrzyku „Niech żyje Polska!”, po czym żegnał się z oficerami, podoficerami i kanonierami grupy wschodniej. Grupa zachodnia rozpoczęła marsz przed północą dnia 29 IX przez most Kierbedzia, Warszawę, Pruszków i osiągnęła o godzinie 8.00 dnia 30 IX m. Piasnysz koło Kani, gdzie zarządzono postój. Wyżywienia nie otrzymano, toteż dowódca dywizjonu kupił byczka i siana za pieniądze w kasie. Dnia 1 X godzina 6.00 – 17.00 marsz do Wiskitki. Dnia 2 X godzina 5.30 – 13.00 marsz do m. Młyn Ruda (koło Skierniewic). Jeszcze nie wydano wyżywienia i furażu. Dnia 3 X godzina 14.00 odmarsz do m. Skierniewice koszary 18 pułk piechoty gen. Sowińskiego. Zakwaterowanie tam. Dnia 4 X zwolniono szeregowych w kierunku Warszawa, dn. 5 X – do Torunia i Poznania. Dnia 6 X – do Łodzi i pchor. Leszko. Dnia 7 X zwolniono pozostałych szeregowych.